

**O'ZBEK JADID DRAMALARIDA SO'ZLASHUV NUTQIGA XOS
BO'LGAN LUG'AVIY BIRLIKLAR.**

**ЛЕКЦИОННЫЕ МОДУЛИ, ХАРАКТЕРНЫЕ ДЛЯ
РАЗГОВОРНОЙ РЕЧИ В НОВЫХ УЗБЕКСКИХ ДРАМАХ.**

**LECTURE UNITS CHARACTERISTIC OF COLLOCAL
SPEECH IN NEW UZBEKISTAN DRAMAS.**

Karimova Gulbahor Narimonovna

Urganch innovatsion universiteti magistranti.

Каримова Гульбахор Наримоновна

магистрант Ургенчского инновационного университета.

Karimova Gulbahor Narimonovna

Master's student at Urganch Innovation University.

E-mail: karimovagulbahor@urgiu.uz

<https://orcid.org/0009-0002-1579-1506>

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek jadid dramalarida so'zlashuv nutqiga xos bo'lgan lug'aviy birliklarning qo'llanilishi, ularning stilistik va badiiy vazifalari tahlil qilinadi. Behbudiy, Hamza, Qodiriy kabi jadid dramaturglari asarlarida uchraydigan sodda, xalqona, emotsional-ekspressiv, diniy-dunyoviy va lahjaviy leksik birliklarning dramatik matnni jonlantirishdagi o'rni ilmiy asosda yoritilgan. Tadqiqotda so'zlashuv leksikasining dialog qurilishi, personaj xarakterining ochilishi hamda ijtimoiy muhitni aks ettirishdagi roli ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: jadid dramaturgiyasi, so'zlashuv nutqi, leksik birliklar, xalqona iboralar, dramatik dialog, uslub, ekspressiv leksika.

Аннотация. В статье анализируется использование лексических единиц, характерных для разговорной речи, в узбекских джадидских драмах, их стилистические и художественные функции. Научно освещается роль простых, народных, эмоционально-экспрессивных, религиозно-светских и диалектных лексических единиц, встречающихся в произведениях таких джадидских драматургов, как Бехбудий, Хамза и Кадыри, в оживлении драматического текста. В исследовании показана роль разговорной лексики в построении диалога, раскрытии черт характера героев и отражении социальной среды.

Ключевые слова: джадидская драматургия, разговорная речь, лексические единицы, народные выражения, драматический диалог, стиль, экспрессивная лексика.

Abstract. This article analyzes the use of lexical units characteristic of colloquial speech in Uzbek Jadid dramas, their stylistic and artistic functions. The role of simple, folk, emotional-expressive, religious-secular and dialectal lexical units found in the works of Jadid playwrights such as Behbudiy, Hamza, and Qodiriy in enlivening the dramatic text is scientifically highlighted. The study shows the role of colloquial lexicon in the construction of dialogue, the disclosure of character traits, and the reflection of the social environment.

Keywords: Jadid dramaturgy, colloquial speech, lexical units, folk expressions, dramatic dialogue, style, expressive lexicon.

KIRISH. XX asr boshlarida shakllangan jadidchilik harakati o'zbek adabiyoti, madaniyati va ma'rifat taraqqiyotida tub burilish yasagan hodisalardan biridir. Jadidlar millatni uyg'otish, jaholatga qarshi kurashish, zamonaviy bilimlarni targ'ib qilish maqsadida o'z faoliyatlarida ommabop, sodda va ta'sirchan til vositalaridan keng foydalandilar. Bu jarayon, ayniqsa, jadid dramaturgiyasida yaqqol namoyon bo'ladi. Dramatik asarlarda asosiy

yukni personajlar nutqi, ya'ni dialoglar ko'taradi. Dialoglar tabiiy, jonli, o'quvchi va tomoshabinga yaqin bo'lishi uchun dramaturglar so'zlashuv nutqining lug'aviy boyliklaridan foydalanadilar. Xalq og'zaki ijodidan olingan iboralar, kundalik hayotda ishlatiladigan sodda so'zlar, emotsional-ekspressiv birliklar, diniy iboralar, mahalliy lahja elementlari — bularning barchasi jadid dramalarining tilini boyitgan. Mazkur maqolada o'zbek jadid dramalarida so'zlashuv nutqiga xos leksik birliklarning o'rni, turlari, funksiyasi va badiiy-estetik ahamiyati ilmiy tahlil qilinadi.

ASOSIY QISM. 1. Jadid dramaturgiyasi tilining shakllanishi. Jadid dramaturgiyasi o'zbek sahna san'atining rivojiga katta ta'sir ko'rsatdi. Behbudiy, Hamza va Qodiriy kabi dramaturglar o'z asarlarida xalq hayotini real tasvirlashga, tashviqot g'oyalarini oddiy va tushunarli til orqali berishga intilganlar. Dramalarda nutqning rasmiy yoki kitobiy ko'rinishi emas, balki hayotiy dialoglar ustuvor bo'lib, ular xalqning og'zaki nutqi asosida shakllanadi. Bu davr dramatik matnlarining asosiy xususiyati — xalq tili va so'zlashuv nutqining aktivlashuvidir. Aynan shuning uchun so'zlashuv nutqiga xos leksik qatlam dramatik nutqning asosiy manbalaridan biriga aylangan.

2. So'zlashuv nutqiga xos lug'aviy birliklarning turlari

2.1. Oddiy, kundalik so'zlar

Jadid asarlarida sodda, ommabop so'zlarning keng qo'llanishi personaj nutqini hayotiy qiladi: "Hoy aka, keling gaplashaylik." "Nima balo bo'ldi?" "Bo'lmasa, yur-chi." Bu birliklar dialogning tabiiy oqimini ta'minlaydi.

2.2. Xalqona iboralar va og'zaki qurilmalar

Xalq og'zaki nutgida keng tarqalgan iboralar dialoglarni jonlantiradi va obrazlilik kasb etadi: "Ko'ngli toshdek qattiq", "Qo'li qiyiq", "Boshim qotdi", "Baraka topgur"

Bu birliklar personajning xarakteri, kayfiyati va nutq madaniyatini ochadi.

2.3. Emotsional-ekspressiv soʻzlar

Dramada hissiy taʼsir kuchli boʻlishi zarur. Jadid asarlarida:

“Voy dod!” ,“Obbo!”, “E gapimi qarang!”, “Attang!”

kabi emotsional soʻzlar konfliktni kuchaytiradi.

2.4. Lahjaviy unsurlar

Ayrim personajlarning ijtimoiy kelib chiqishi, madaniy muhitini tasvirlash uchun lahjaviy soʻzlardan foydalaniladi:

“Qivossanmi?”, “opchi”, “bor-e” kabi shakllar.

Bu birliklar dramatik obrazlarning individualligini oshiradi.

2.5. Maqol va matallar

Xalq ogʻzaki ijodining dramaga kirib kelishi milliy ruhni kuchaytiradi:

“Oʻqigan oʻqitadi, oʻqimagan qoʻrqitadi.”

“Yaxshi gap — jon ozigʻi.”

Maqollar personajning donoligini yoki xalqona dunyoqarashini ifodalaydi.

2.6. Diniy-dunyoviy leksika

Jadid dramalarida diniy iboralar ham uchrab turadi:

“Inshoolloh”, “Astaghfirulloh”, “Alloh yor boʻlsin”

Bu soʻzlar oʻsha davr xalq dunyoqarashining bir boʻlagidir.

3. Soʻzlashuv nutqining dramatik matndagi funksiyalari

3.1. Personaj xarakterini ochish

Har bir personaj o'ziga mos so'zlashuv leksikasidan foydalanadi.

Masalan:

oddiy xalq — sodda va xalqona so'zlar,

ma'rifatli ziyoli — adabiyroq iboralar,

tajang yoki hayajonli obraz — ekspressiv so'zlar ishlatadi.

3.2. Ijtimoiy muhitni real aks ettirish

So'zlashuv leksikasi orqali jadid dramaturglari:

shahar hayoti,

eski maktab muhitini,

jamoat joylaridagi suhbatlarni

haqiqiy holatda tasvirlaydilar.

3.3. Dialoglarning tabiiylikini ta'minlash

Sodda, qisqa, og'zaki qurilgan replikalar sahna nutqining tabiiy chiqishiga yordam beradi. Ular tomoshabindan uzoqlashib ketmaydi.

3.4. Konfliktni keskinlashtirish

Keskin va emotsional so'zlashuv birliklari dramatik ziddiyatning kuchayishiga xizmat qiladi.

4. Asosiy dramaturglar tilidagi so'zlashuv leksikasi

4.1. Behbudiy tilida

Behbudiy asarlarida sodda xalqona nutq bilan birga diniy iboralar ham uchrab, ma'rifatparvarlik g'oyalarini ifodalaydi.

4.2. Hamza asarlarida

Hamza tilida emotsional-ekspressiv birliklar ko'p. Bu uning konfliktli, keskin sahnalarni kuchli dramatzatsiya qilganidan dalolat beradi.

4.3. Qodiriy dramalarida

Qodiriy so'zlashuv nutqining tabiiyligiga katta urg'u beradi. Uning personajlari o'ziga xos hazil-mutoyiba, xalqona iboralar bilan gapiradilar.

XULOSA. Jadid dramalarida so'zlashuv nutqiga xos leksik birliklarning qo'llanilishi asarlarning badiiy-estetik qiymatini oshiruvchi asosiy omillardan biridir. Bu birliklar: personaj xarakterini ochadi, dialoglarni tabiiylashtiradi, milliy ruhni beradi, sahna nutqini jonlantiradi, dramatik konfliktni kuchaytiradi. Jadid dramaturglari so'zlashuv tilini asarlariga faol olib kirgan holda, xalq hayotini real aks ettirishga erishdilar va shu orqali o'zbek adabiy tilining rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatdilar. Shunday qilib, so'zlashuv nutqi leksikasi jadid dramaturgiyasining ajralmas tarkibiy qismiga aylangan va o'zbek tilshunosligi uchun ham muhim ilmiy material sanaladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Behbudiy M. Padarkush. – Toshkent: G'afur G'ulom nashriyoti.
2. Hamza Hakimzoda Niyoziy. Boy ila xizmatchi, Zaharli hayot.
3. Qodiriy A. Jinlar bazmi, Toshpo'lat tajang.
4. Qo'shjonov M. Jadid adabiyoti va ma'rifatparvarlik. – Toshkent: Fan, 1983.
5. Rasulov R. O'zbek dramasi tarixi. – Toshkent: O'zbekiston, 1998.
6. G'anieva V. O'zbek dramaturgiyasi tarixi va tili. – Toshkent: Fan, 2002.
7. Mamajonov Z. O'zbek tili uslubshunosligi. – Toshkent: O'qituvchi, 2007.
8. Sodiqov N. O'zbek tili leksikologiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 1996.

9. Jo'rayev A. Til va jamiyat: uslubiyat masalalari. – Buxoro: BuxDU nashriyoti, 2012.

10. Karimov N. Jadidchilik: adabiyot va madaniyat masalalari. – Toshkent: Akademnashr, 2019.